

РЕЦЕНЗІЇ

УДК:327(478:476)(049.32)

© Ігор Недокус, Володимир Фісанов

ОРІЄНТИРИ СПІВРОБІТНИЦТВА І ДРУЖБИ

Рец. на: Молдова – Беларусь: исторический опыт взаимодействия
/ авт. коллектив: Вячеслав Степанов, Светлана Прокоп, Михаил Кошелев [и др.]. – Кишинев: Издательство «Prag-3», 2012. – 452 с.

248 Дослідженню багатівкових зв'язків і співробітництва у сферах політики, економіки, культури присвячене різнопланове дослідження молдовських й білоруських вчених. Як зазначено у передмові до рецензованої нами праці, її головною метою є ознайомлення молоді, що мешкає у цих країнах, з “історією багатівкових контактів молдавського й білоруського народів”, з тими непростими процесами, які переживають “етносоціальні співтовариства двох держав” (с.8).

Перше, що привертає увагу, коли ознайомлюєшся з цією науковою колективною працею – це широта охопленої проблематики. Вже назви розділів свідчать про успішну спробу авторів охопити якісним аналізом якнайбільше коло історичних, політичних, економічних проявів у житті сучасного білоруського та молдовського суспільств.

Чимало сторінок роботи привертає увагу читача порівняльними екскурсами у минувшину. У дослідженні особливе місце приділено білорусько-молдавським зв'язкам, виходячи з історичних традицій обох народів, які спиралися також, як відзначається, і на стійку “слов'яно-романську культурну і мовну інтерференцію”. У цьому контексті підкреслено, що Молдова включається у систему “литовсько-польського альянсу” (с.17). Згодом, так склалося історично, що “Пруто-Дністровська Молдова” опинилася разом з білоруськими землями під скіпетром російських самодержців. До цих сюжетів ми ще повернемось у контексті аналізу етнополітичних процесів, притаманних обом країнам.

Зазначимо однак, що карколомні події 1917-1920 років, на жаль, не знайшли детального відображення у рецензованій праці. Можна було б детальніше, на нашу думку, проаналізувати ситуацію у білоруських землях і в історичній Бессарабії, що виникла після ан-

тимонархічної російської революції 1917 року. Автори обмежуються констатацією, що після розпаду Російської імперії історичні долі молдавського і білоруського народів були подібними. “Однаково болісними були шляхи й зусилля відродження державності на їх споконвічних землях” (с.40). Відомий діяч Беларуської Народної Республіки Александр Цвікевич з приводу наслідків революції писав у 1919 р.: “Чи вдасться білоруському народу (після проголошення суверенітету 25 березня 1918 р.) здійснити цю самостійність повністю, чи вдасться потім утримати цю самостійність – ось це питання фактичного співвідношення сил його самого та його сусідів, а також усієї сукупності світових впливів”. Сьогодні, зазначав далі політик, “більш грізною залишається третя альтернатива – розподіл Білорусії на великоруську і польську сферу впливів” [1, с.21,25]. Саме тоді політичні діячі Білорусі, мабуть вперше, намагалися подолати стереотипну модель, а точніше незмінну метафізичну “колію” розвитку власної країни, про котру писав один з перших істориків білоруських земель Ф.Турчинович, який описував її у звично-імперському ключі – вона з кінця XVII століття, “позбавлена будь-якої самобутності примусила б тільки складати нескладний перелік подій чи повторювати історію Росії і Польщі” [2, с.VIII].

249

Об’єднання зусиль білоруських та молдовських науковців безперечно сприяло розширенню джерельної бази дослідження. Автори видання об’єктивно оцінюють напрацювання радянської історіографії, зокрема радянської публіцистики, які виховували почуття міжетнічної злагоди, незважаючи на приховування цілих сторінок історії народів СРСР. Так, наприклад, у роботі визнається політична та ідеологічна спрямованість т.з. «молдавських» партизанських загонів часів другої світової війни, які формувалися на території Полісся і де власне вихідців з Молдови були одиниці. Для радянського керівництва справді було актуальним аргументувати тезу про добровільне приєднання західних територій напередодні війни та підкреслити масову участь їх населення у боротьбі із загарбниками саме у частинах Червоної армії, партизанських загонах, підпіллі, звичайно, не применшуючи ролі інших народів у боротьбі з фашизмом. Важливим було також закріпити статус окремих республік як певних самостійних утворень у тодішній системі міжнародних відносин, для чого здійснювалися відповідні дипломатичні заходи.

Взагалі-то, повертаючись до історії 20-х-30-х років, вкажемо, що автори монографії в цілому об'єктивно оцінюють неоднозначну конкретно-історичну ситуацію. Вже тоді, як слушно підкреслюють дослідники, опираючись на джерела, соціалістична Молдавська республіка бачилася у майбутньому як важливий елемент у складній геополітичній грі, яку вів тоді СРСР у регіоні ЦСЄ. Вона зокрема мала відігравати “роль політико-пропагандистського фактора, яким є Білоруська Радянська республіка перед обличчям Польщі, і Карельська – в лиці Фінляндії” (с.40). Дійсно, гра була складна, проте вона розвивалась на соціалістичних ідеологічних принципах, з немалим ухилом у бік “майбутньої перемоги” інтернаціональної комуністичної революції. Хоча Сталін насправді відмовився від цієї тези на початку 30-х років. Тоді відбувалися іноді досить несподівані процеси: при приєднанні, скажімо, західноукраїнських земель. У Москві вважали, що одним з головних ворогів соціалізму усе ще залишається “Білий рух”, і тому, коли у 1939 р. радянськими громадянами іноді мимоволі стали декілька мільйонів галицьких українців, їх думали досить швидко, усунувши лідерів українського націоналізму, включити до “української соціалістичної нації”, а репресії перше зачепили і представників білогвардійської еміграції. Як зазначив в одній із дискусій в Інституті Славянознавства РАН (травень 2003) молодий учений К.Федевич, з утвердженням у Східній Галичині радянської влади, яка “перебувала на позиції приналежності місцевого східнослов'янського населення до українського народу, сходиться нанівець й москвофілство” [3, с.227].

Звісно, що після розпаду СРСР, його громадяни, як пишуть автори, прокинулися уже в “інших країнах і почали оцінювати себе по-іншому” (с.6). Проте, зрозуміло, не слід забувати те, що їх об'єднувало. Зокрема ідеться насамперед про пам'ять і подвиги Великої Вітчизняної і Другої світової війни. Зокрема “рокам воєнних випробувань” присвячено спеціальний підрозділ монографії (с.46-63). У боях за визволення Беларусі чимало вихідців з Молдови проявили героїзм та мужність і серед них С.І.Болгарин, М.А.Павлоцький – удостоєні звання героя Радянського Союзу. При визволенні Молдови також тисячі бійців були нагороджені орденами та медалями і звання героя отримали білоруси Д.Жмуровський, М.Капустін, І. Туфтов, М.Котловец, Рядовий-кулеметник Д.П. Жмуровський з групою бійців переправився на правий берег Прута і

кулеметним вогнем забезпечував атаку і навіть будучи пораним він продовжував бій. Після війни Дмитро Петрович Жмуровський став відомим білоруським вченим, доктором історичних наук (с.56-57).

Висвітлюючи масштаби повоєнної відбудови народного господарства радянських республік, їх взаємну допомогу, автори монографії підкреслюють, що ці факти та цифри повинні були демонструвати зміцнення дружби радянських народів. Але насправді ця санкціонована Держпланом СРСР економічна співпраця створювала величезні ринки збуту для білоруської та молдовської продукції, що сьогодні виглядає дуже привабливо.

Важливим сюжетом рецензованої роботи є кадрова політика СРСР у повоєнні роки. У Молдавській РСР існував дефіцит наукових, педагогічних, технічних, медичних кадрів, який поповнювався вихідцями з інших республік, в т.ч. і Білоруської РСР. Водночас, на нашу думку, така тенденція, незважаючи на домінування нетитульного етносу у певних сферах, є історичним фактом, можливістю не тільки науково-технічного збагачення, але й ґрунтом для формування навиків більш гармонійного міжетнічного співжиття.

251

У розділі про економічну співпрацю Білоруської та Молдавської РСР автори монографії детально зупинились на певних аспектах сільськогосподарського виробництва, яке для обох держав є важливою галуззю і де навіть сьогодні існують дуже схожі проблеми. Відзначаючи переваги “соціалістичної економіки”, автори обґрунтовують твердження цифрами. Наприклад, неоднозначно виглядає теза про соціально-економічну кризу у Молдові в середині 80-х рр., коли зростання об’єму промислової продукції у республіці у 1986 р. складало 107%, у 1987 – 114%, 1988 – 122% (с.79).

Важливими для дослідження є історичні паралелі щодо політики білорусизації та молдаванізації 20-х рр. ХХ ст. Обидва етноси перебували на стадії пошуку основ національної ідентичності та опинились в умовах, коли політика коренізації відкривала певні перспективи для розвитку національної культури, освіти, мистецтва. Щоправда, в умовах диктатури Сталіна ці можливості були втрачені.

Висвітлюючи динаміку взаємин вищого керівництва обох країн, автори монографії розкривають різноманітні інституційні механізми, у форматі яких можливі двосторонні контакти. Але, на жаль,

перспективи участі Білорусі та Молдови у програмі Східне партнерство, яка є можливістю для узгодження позицій обох країн з різних проблем, залишилась поза увагою дослідників. Разом з тим інтенсивність співпраці політичних еліт Білорусі та Молдови, чинники, які визначають її характер та оцінки, знаходяться у центрі уваги авторського колективу. Важливо, що авторське трактування позицій двох держав у системі міжнародних відносин регіону Центральної та Східної Європи не залежить від тенденційних висловлювань окремих політиків та політичних сил у Білорусі і в Молдові.

Чималі здобутки торгово-економічного співробітництва Білорусі та Молдови пострадянського періоду також висвітлюються на сторінках монографії. Ознайомившись із кроками білоруської та молдовської сторін на шляху творення ефективного торгового обміну, можна сказати, що це приклад, коли пострадянські країни без політичних нашарувань вибудовували і вибудовують інтенсивні торгові контакти, результат яких очевидний: асортимент білоруських товарів у Молдові та молдовських у Республіці Білорусь чималий. Показовим, насамперед для України, є досвід проведення міжнародних виставок в Білорусі та Молдові, у яких активну участь беруть товаровиробники обох країн, діяльність торгово-промислових палат, торгових представництв.

252

Інтенсивне білорусько-молдовське торгово-економічне співробітництво доводить, що ефективна співпраця пострадянських країн можлива і у двосторонньому форматі, а не тільки через багатосторонні інституційні механізми. Погоджуємось із висновками авторів монографії щодо проблем торгово-економічного співробітництва Білорусі та Молдови, які викликані посиленням прагматичних підходів у відносинах з країнами-партнерами, їх розвитку на основі відстоювання національних інтересів кожної з держав. Щодо товарообігу між двома державами, то в якості прикладу наводяться такі дані: у 2007 експорт білоруських товарів у Молдову досягнув близько 145 млн. доларів (серед експортованої продукції нафтопродукти – 70 млн.дол., керамічна плитка – 9 млн. дол., трактори 7,1 млн. дол.). Відповідно Беларусь імпортувала товарів з Молдови на суму 81,9 млн. доларів. Традиційно переважали виноградні вина – на суму 303 млн. доларів, а також насіння кукурудзи – 6,1 млн. доларів (с.137-138).

Автори підкреслюють інтенсивність зв'язків між двома країна-

ми, у т. ч. й на міждержавному рівні. Зокрема зазначається, що між Республікою Беларусь і Республікою Молдова укладено 60 угод у всіх сферах – від політичної та соціально-економічної і до культурної. Серед них – 3 міждержавні, 33 міжурядові і 24 міжвідомчі (с.270).

Автори видання виокремлюють також проблему нелегальних продажів, насамперед, у сфері винно-коньячної продукції. Однак, погоджуємося із оцінкою дослідників про те, що її вирішення потребує виваженого підходу до питання Придністров'я, поваги у відносинах країн-сусідів, щоби запобігти можливим негативним наслідкам. На нашу думку, позитивним чинником розвитку білорусько-молдовських торгово-економічних зв'язків є те, що структура економік обох країн не викликає конкуренції на товарних ринках, а взаємно доповнюється.

Окремо й досить детально у монографії досліджуються складні етнополітичні та етносоціальні проблеми розвитку у Білорусі і Молдові. При цьому автори не намагаються уникнути розгляду і контрверсійних, конфліктних тем, бажаючи спільними зусиллями розплутати “клубок ідентифікаційних ниток” на Пруто-Дністровському порубіжжі. Однією з причин конфлікту тут був названий мовний фактор. В Республіці Молдова державною мовою була проголошена молдавська на основі латинської графіки, а у законодавстві “невизнаного Придністров'я” письмовою формою вираження молдавської мови став “споконвічний кириличний алфавіт” (с.274-275). Крім того, як зазначено у дослідженні, у складі сучасної Румунії також знаходиться історична територія з центром у м. Яси, яка називається Молдовою (т.зв. Запрутська Молдова) (с.275). До цього додаються серйозні ідеолого-ціннісні розбіжності. Не випадково, автори монографії констатують: “По суті справи в одній країні працюють дві ідеології та нормативно-правові системи, формуються різні громадянські цінності” (с.280). Зауважимо, що даній, дуже цікавій етнополітичній проблематиці стосовно ідентифікації й позиціонуванню насамперед українців в Республіці Молдова присвячене фундаментальне дослідження одного з авторів рецензованої монографії, професора В'ячеслава Петровича Степанова [4].

Ще один чинник, який проаналізовано у монографії білоруських і молдавських авторів так чи інакше пов'язаний з політикою

пам'яті. Розпад СРСР і ті конфлікти, які відбувалися й відбуваються після нього, спричинені “ностальгією за нереалізованим минулим” (с.281). І подібна ностальгія присутня у частини населення в Білорусі і у Молдові. Більш того, дослідники рецензованої монографії підкреслюють тезу про те, що зокрема “Беларусь і Придністров'я можна назвати одними з найбільш консервативних державних утворень на карті колишнього СРСР. Вони залишаються до сих пір найбільш закритими державними утвореннями від європейського та американського втручання на пострадянському просторі” (с.302).

254 — Взагалі-то зауважимо, що Історія народів Східної Європи потребує глибинного, всебічного дослідження з точки зору “розколів” культурно-історичних, які разом з тим породжують розмаїті острівці міжкультурного діалогу для тих, хто спроможний це розмаїття зрозуміти й увібрати. Ось як писав про це вже після Другої світової війни українсько-білоруський історик Лев Окіншевич: отже, роль “східноєвропейських народів: білорусів, литовців, українців та інших. Куди ж належить їхня історія? Чи це були висунуті далеко на схід частини Західної Європи? Чи, навпаки, це були органічні частини Європи Східної, однак територіально ближчі до Заходу і, які з цієї причини, перейняли від того Заходу низку його рис та культурних особливостей? Чи, нарешті, історія цих народів є історією глибоких внутрішніх конфліктів, що виникають з причини проміжного, міжкультурного розташування їхніх земель” [5,с.225] .

Важливо відзначити і той факт, що написання цього в цілому вдалого і змістовного монографічного дослідження здійснено завдяки співпраці вчених АН Республіки Молдова та Інституту історії НАН Білорусі у рамках Міжнародного проекту “Молдова і Беларусь: порівняльний аналіз тенденцій сталого розвитку”. Вважаємо, що проблематика рецензованого дослідження може бути значно розширена, якщо долучити до нього вивчення українсько-молдавських й українсько-білоруських сучасних і ретроспективних трендів суспільно-політичного й економічного розвитку.

Джерела та література:

1. Цвикевич А., д-р. Беларусь. Политический очерк / пер. с белорусского. – Берлин: Издание Чрезвычайной Дипломатической Миссии Белорусской Народной Республики, 1919. – 29 с.

2. Турчинович Ф. Обзорение истории Белоруссии с древнейших времен. – СПб.: Типография Эдуарда Праца, 1857. – XII, 303 с.

3. На путях становления украинской и белорусской наций: факторы, механизмы, соотнесения / Отв. редактор Л.Е.Горизонтов. – М.: Институт Славяноведения РАН, 2004. – 255 с.

4. Степанов В.П. Грани идентичностей. Этногражданские процессы в брeде национальных меньшинств Республики Молдова на примере украинского населения (1989-2009). – Тирасполь: Приднестровский госуниверситет им.Т.Г.Шевченко, 2010. – 598 с.

5. Окіншевич Л. Про “цивілізаційні основи” білоруського історичного процесу / Україна-Білорусь. Кн.1. // Хроніка-2000. Український культурологічний альманах. – 2011. – Вип.4.– С.222-231.